

สังขาร
และ วิสังขาร,

ธรรมะเล่มน้อย
๑๑/๑๒

สังขารและวิสังขาร
พุทธทาสภิกขุ

ISBN 978-616-8326-05-3

พิมพ์ครั้งแรก พฤษภาคม ๒๕๖๖

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

การบรรยาย คำบรรยายวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ๒๕๖๖
วันที่แสดง ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๖

ภาพปกกันเดียวโดย กะว่าก่า

ที่ปรึกษา พระครูธรรมรัต (ธัญชัย เทชปญโญ)

ผู้ถอดเสียง กลุ่มงานสโมสรรธรรมทาน

ปก/รูปเล่ม Art and Soul

พิสูจน์อักษร กลุ่มงานจดหมายเหตุ

บรรณาธิการเล่ม นันทรัตน์ ศุภวราพงษ์

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดี จำกัด โทร. ๐ ๒๕๐๑ ๙๕๐๑

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ (สวนรถไฟ) ถนนนิคมรถไฟสาย ๒

แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

สมทบหนังสือ

ไลน์ @codhammaspace

โทร. ๐ ๒๙๓๖ ๒๘๐๐ ต่อ ๕๑๐๑

อีเมล cds@bia.or.th

ธรรมทาน กับ การทำหนังสือ

ที่ใครจะรู้ว่า ต่างกันอย่างไร ลองแยกเล่มหนังสือ ออกดู จะเห็นว่า มีอยู่สองอย่าง คือ กระดาษที่ใส่พิมพ์ กับกระดาษ หรือกระดาษสี ที่ร้อยในหนังสือเล่มนั้น. การทำหนังสือ ย่อมหมายถึง การทำกระดาษ ด้วยขาดตามตัวอย่าง การ พร้อมทั้งกระดาษ กระดาษ และ ~~กระดาษ~~ ^{งาน} ในกรณี หนังสือหนึ่ง อย่างก็พอ ทั่วไป.

ส่วนการธรรมทาน ย่อมไม่เป็นเช่นนั้น ความรู้ นั้นให้เปล่า ก็แล้ว, ส่วนกระดาษ หรือ ^{กระดาษสี} วัสดุ ที่ใส่กระดาษนั้น มัก ต้อง ขอคืน เช่นเดียวกับกระดาษที่ ใส่ให้แล้วไปถวายพระที่วัด. ขอคืน เพราะผู้ ต้องใส่ไปถวาย อีกหลายครั้ง! จนกระทั่งถึงวัดที่วัด.

งานธรรมทาน มักถูกมองว่าเป็นการทำหนังสือไป ขอ ขอบพิจารณาแล้ว ด้วยดี ทั้งสองอย่าง, จะได้เห็นใจ กันดี, และร่วมมือกันดี.

ธรรมะ เล่มเดียวจบ.

เล่มเดียวจบ¹.

๑.ภาวะธรรมตาแห่งชีวิตมนุษย์ ๒.จิตตภาวนา คือชีวิตพัฒนา ๓.ผลของจิตตภาวนาคือ มรรค ผล นิพพาน ๔.ผลของจิตตภาวนาคือ มรรค ผล นิพพาน (ต่อ) ๕.จิตตภาวนาในแง่ของไสยศาสตร์ ๖.แนวสังเขปต่างๆ ไปของการพัฒนา ๗.มอง คูปริทัศน์แห่งชีวิตในทุกแง่ทุกมุม ๘.พฤษชา แห่งชีวิตชนิดสมบูรณ์แบบ ๙.อะไรๆ ในชีวิต สักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว ๑๐.อะไรๆ ก็เป็นสักแต่ว่าธาตุ ๑๑.สังขารและวิสังขาร ๑๒.สรุปความธรรมะเล่มน้อย

¹ เล่มเดียว บรรยายหลายครั้ง รวมเข้าเป็นหนังสือเล่มเดียว, จบ คือครบทุกเรื่องที่ควรจะมี

สารบัญ

ศึกษาคำว่า “สังขาร, วิสังขาร”.	๘
ทุกสิ่งเป็นสังขาร, ยกเว้นนิพพาน.	๑๑
การปรุ่เป็นเรื่อของธรรมชาติ.	๑๕
การปรุ่เป็นความทุกข์ อยู่ในตัวเอง.	๑๗
ฝ่ายวิสังขาร ไม่มีการปรุ่.	๒๑
การปรุ่มีได้เพราะอำนาจวิชา.	๒๓
จิตที่มีวิชาเป็นแหล่งของการปรุ่.	๓๐
เครื่องประกอบในการปรุ่มีอยู่แล้วในจิต.	๓๒
กรรมวิธีของการปรุ่.	๓๔
ทั้งสังขารและวิสังขารไม่ใช่ตัวตน.	๓๗
หยุดการปรุ่เสียได้ จะเป็นชีวิตเย็น.	๔๑
ต้องเอาวิสังขารมาเป็นคู่จิตใจ เพื่อชีวิตเย็น.	๔๘

คำว่า *สังขาร* ก็แปลว่า *สิ่งปรุงร*,
ตรงกันข้ามกับคำว่า *วิสังขาร* แปลว่า *สิ่งที่ไม่ปรุงร*.
ในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอื่นเลย
นอกจากสองเรื่องนี้

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑
ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ธรรมะเล่มน้อย* ต่อไปตามเดิม,
แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า *สังขารและวิสังขาร*,

ขอทำความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า ธรรมะเล่มน้อย อีกตามเคย;
กล่าวคือเป็นการพูดสรุปรวมหลักพระพุทธศาสนาทั้งหมด มาไว้ใน
ที่เดียวกัน, ในข้อความสั้นๆ กินความครอบคลุมหมดทุกเรื่องใน
พระพุทธศาสนา. ดังนั้นเราจึงเรียกว่า ธรรมะเล่มน้อย; เช่นครั้งก่อน
ก็ได้พูดว่า *อะไรๆ ก็สักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิต* เมื่อได้บรรยายถึงเรื่อง
ของจิตทุกๆ ชนิดแล้ว มันก็เป็นการหมดทั้งสิ้น ในเรื่องของพระธรรม
หรือของพระศาสนา, หรือจะพูดว่า *อะไรๆ ก็สักแต่ว่าเป็นธาตุตาม*

ธรรมชาติ อย่างนี้ก็เป็นกรกล่าวรวมหมดไม่มีอะไรเหลือในพระพุทธศาสนา ขี้ฝุ่นอนุหนึ่งก็เป็นธาตุสูงขึ้นไป ๆ จนกระทั่งถึงพระนิพพาน ก็เรียกว่าธาตุ ถ้าเราพูดถึงเรื่องธาตุ ก็เป็นอันว่าพูดหมดทุกเรื่อง.

ส่วนในวันนี้จะมีหัวข้อว่า **สังขารและวิสังขาร** ซึ่งก็มีลักษณะเดียวกันอีกว่าถ้าเรารู้เรื่องสังขารและวิสังขารแล้ว ก็เป็นอันว่า รู้หมดทุกเรื่องในพระพุทธศาสนา. เดียวนี้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า **สังขาร** กันน้อยเกินไป แล้วก็เข้าใจว่ารู้หมดแล้ว, แล้วก็ไม่สนใจ, บางทีเข้าใจผิดเสียก็มี จึงต้องนำมาพูดจากันอีกเรื่องหนึ่ง.

ศึกษาคำว่า “สังขาร, วิสังขาร”.

คำว่า **สังขาร** ก็แปลว่า **สิ่งปรุง**, ตรงกันข้ามกับคำว่า **วิสังขาร** แปลว่า **สิ่งที่ไม่ปรุง**. ในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอื่นเลย นอกจากสองเรื่องนี้; เรื่องสิ่งที่มีการปรุง เป็นสัตว์ เป็นบุคคล จนมีความทุกข์, แล้วไม่มีการปรุง ก็ไม่เกิดทุกข์ และเป็นเรื่องของนิพพาน. คำที่จะต้องทำความเข้าใจ จึงมีอยู่สองคำ คือ **สังขาร** และ **วิสังขาร**; แม้จะมีคำอื่นแปลกออกไป ความหมายก็อย่างเดียวกัน เช่นคำว่า **สังขตะ** ก็แปลว่า **สิ่งที่ถูกปรุง**, **อสังขตะ** ก็แปลว่า **สิ่งที่ไม่ถูกปรุง** เช่นเดียวกับคำว่า **สังขารและวิสังขาร**.

ถ้าเรารู้จักทั้ง ๒ สิ่งนี้แล้ว เป็นอันว่ารู้หมดไม่มีอะไรเหลือ
อะไรๆ ในสากลจักรวาล หรือนอกไปจากนั้น คือพูดว่าทั้งหมดก็แล้ว
กัน มันมีของสองสิ่งเท่านั้น คือ สังขาร และ วิสังขาร. สังขารก็เป็นไป
ตามการปรุง, แล้วก็ีผลจากการปรุง. วิสังขารไม่มีการปรุง ก็มีผล
เป็นการไม่ปรุง คือความสงบ ในเมื่อสังขารมีการปรุง มันก็ไม่สงบ.

สำหรับคำนี้ที่จะต้องทำความเข้าใจกัน ก็คือว่า ในภาษาไทย
เราตามธรรมดาคำว่าสังขาร ทุกคนรู้ความหมายแต่เพียงว่าร่างกาย
สังขารคือร่างกาย นอกนั้นไม่เข้าใจไม่ค่อยรู้, และก็ไม่ได้พูดคำว่า
สังขารในความหมายอื่น เช่นพูดว่าดับสังขาร ก็หมายถึงตาย อย่างนี้
เป็นต้น มันยังเป็นหลักธรรมะที่ผิดกันอยู่มาก. ดับสังขารนั้นไม่ต้อง
ตาย ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป. สังขารในภาษาไทยหมายถึงร่างกาย
นี้เกือบจะไม่ต้องบอกเพราะทราบกันอยู่ดี.

ทีนี้ก็จะได้ดูกันถึง สังขารในภาษาบาลี, นี่แหละเรื่องมันมาก.
คำว่าสังขารในภาษาบาลี คำนี้แปลว่า การปรุง ก็ได้ คือกิริยาอาการ
ที่เป็น การปรุง ก็เรียกว่าสังขารได้, สิ่งที่ปรุงแต่งสิ่งอื่น มันปรุงแต่ง
สิ่งอื่นให้เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เรียกว่าสังขารได้, หรือสิ่งที่มันถูกสิ่งอื่นปรุงแต่ง
ขึ้นมา นี้ก็เรียกว่าสังขารได้. สิ่งที่มีการปรุงอยู่ในตัวมันเอง แล้วก็
เรียกว่าสังขารได้ทั้งนั้น, ยังมีความหมายพิเศษออกไปว่าเป็นเครื่อง
กระตุ้น; เช่น คำบาลีว่า *สสังขาริก* แปลว่า *มีเครื่องกระตุ้น*, สิ่งที่เป็น
เครื่องกระตุ้น ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน คือเป็นการปรุงชนิดหนึ่ง,

หรือว่า อำนาจของการปรุง ก็เรียกว่าสังขารได้, อำนาจที่สามารถปรุงแต่งอะไร ก็เรียกว่าสังขารได้. ความหมายในภาษาบาลีจึงมีตั้งหลายอย่าง อย่างน้อยก็เห็นว่า มันเป็นการปรุง เป็นสิ่งที่ปรุงสิ่งอื่น เป็นสิ่งที่ถูกสิ่งอื่นปรุง เป็นสิ่งที่มีการปรุง เป็นสิ่งที่กระตุ้นสิ่งอื่น หรือว่ามีอำนาจในการปรุง. นี้ขอให้คิดดูเถอะว่า คำว่า สังขารในภาษาไทยนั้น มันแคบนิดเดียว, หมายถึงสังขารร่างกาย; แต่ในภาษาบาลีมีความหมายครบไปทุกอย่าง ที่เกี่ยวกับการทำให้เกิดขึ้น.

และมีคำที่ควรจะทราบเสียในคราวเดียวกัน คือคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการปลงสังขาร หรือปลงอายุสังขาร, สังขารคือการปรุง คือสิ่งที่มีอำนาจปรุง. ที่นี้เมื่อปลงสังขาร ก็หมายความว่า หยุดอำนาจของการปรุง, สลัดเสียซึ่งอำนาจของการปรุง. ถ้าเติมเข้ามาว่า ปลงอายุสังขาร ก็หมายความว่า หยุดเสียซึ่งการปรุงแต่งอายุ; สังขารแปลว่า เครื่องปรุงแต่ง, อายุ แปลว่า อายุ, อายุสังขาร แปลว่า เครื่องปรุงแต่งให้อายุยังคงอยู่; พอลงอายุสังขาร ก็หมายความว่า หยุดเสียซึ่งการปรุงแต่งแห่งอายุ. นี้ เมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานยังอีก ๓ เดือน ท่านมีการปลงสังขาร หรือปลงอายุสังขาร; สังขารในความหมายนี้หมายถึงสิ่งที่ปรุงแต่งให้อายุมีอยู่ได้ ท่านหยุดเสีย, หรือมีการตั้งพระหฤทัยว่า หยุดการปรุงแต่งเสียซึ่งอายุ หลังจากนั้น ๓ เดือนก็จะปรินิพพาน. นี้คำว่าอายุสังขารหมายความว่าอย่างนี้ ถ้าเราหยุดได้ อายุก็จะสิ้นสุดลง.

ทุกสิ่งเป็นสังขาร, ยกเว้นนิพพาน.

ที่นี้คำว่าสังขารมันคืออะไรบ้าง ก็ลองคิดดู ยกเว้นพระนิพพาน เสียอย่างเดียว แล้วก็ไม่มีอะไรที่มีไม่ใช่สังขาร : มีชีวิตก็ดี ไม่มีชีวิตก็ดี อยู่ภายในตัวเราก็คือ, อยู่ภายนอกตัวเราก็คือ สิ่งที่เป็นเหตุก็ดี สิ่งที่เป็น ผลก็ดี, สิ่งที่เป็นกรรมก็ดี เป็นผลกรรมก็ดี, จะไม่ยกเว้นอะไรเลย ก็ ล้วนแต่เรียกว่าสังขาร.

ที่นี้ การกล่าวไว้ในที่ต่างๆ นั้น ทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนได้; เช่น คำในปฏิจจสมุปบาท มีถึง ๑๒ คำ มีคำว่าสังขารรวมอยู่ด้วย คำหนึ่ง คือคู่แรกว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สังขารเป็นปัจจัย ให้เกิดวิญญาน, วิญญานให้เกิดนามรูป เป็นถึง ๑๒ อากาโร แต่มี คำว่าสังขารอยู่คำเดียวใน ๑๒ อากาโรนั้น. แต่โดยที่แท้แล้วทั้ง ๑๒ อากาโรนั้นก็เป็สังขาร; ปฏิจจสมุปบาททั้ง ๑๒ อากาโรนั้นก็เป็สังขาร คือสิ่งปรุงและถูกปรุง สิ่งซึ่งเป็นผู้ปรุง และสิ่งที่ถูกปรุง ทั้ง ๑๒ อากาโร เป็นอย่างนั้น. อวิชชาที่ดี สังขารที่ดี วิญญานที่ดี นามรูปที่ดี อายตนะที่ดี ผัสสะที่ดี เวทนาที่ดี ตัณหาที่ดี อุปาทานที่ดี ภพที่ดี ชาติที่ดี ความทุกข์ทั้งปวงที่ดี ทั้งหมดนี้เป็นสังขารทุกอย่างเลย แต่มีการเอ่ยถึง คำว่าสังขารเพียงคำเดียว คือคำที่สอง.

คนที่เรียนไม่ดี หรือว่าไม่รู้ ก็จะไปคิดว่า สังขารมีแต่อย่าง

เดียวคือข้อที่ ๒, ที่จริง ทั้งหมดนั้นเรียกว่าสังขาร; แต่ท่านไปใช้คำว่าสังขารแก่อาการที่ ๒ คืออำนาจการปรุงแต่ง อวิชชาทำให้เกิดอำนาจการปรุงแต่ง คือสังขาร สังขารอำนาจการปรุงแต่งก็ทำให้วิญญาณทำหน้าที่เป็นจิต, จิตก็ปรุงแตงนามรูป เกิดนามรูป เกิดอายตนะ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ไปตามลำดับ. นี่ขอเตือนให้ทราบว่า มีคำว่าสังขารเพียงคำเดียว เรียกชื่อว่าสังขารเพียงคำเดียว ในหมู่สังขารคือ ๑๒ ชนิด.

ที่นี้จะมาดูที่เบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, มีสังขารอยู่คำเดียว คือคำที่ ๔; แต่ว่าทั้ง ๕ ขันธ์ ขันธ์ทั้งห้า นั้นเป็นสังขารทั้งนั้น : รูปก็เป็นสังขาร คือการถูกปรุงแต่ง, คือสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง, เวทนา ก็คือ สังขารถูกปรุงแต่ง, สัญญาเป็นสังขารถูกปรุงแต่ง, สังขารก็คือตัวสังขาร เป็นความคิด คิดปรุงแต่ง, วิญญาณก็เป็นตัวสังขาร เพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง. นี่ ขอให้เข้าใจว่าทั้ง ๕ ขันธ์นั้นแหละเป็นสังขาร แต่มีคำคำเดียวเรียกชื่อว่าสังขาร เป็นคำที่ ๔ อยู่ในขันธ์ห้า; อย่างนี้ก็ทำให้คนเข้าใจผิดได้แล้วว่า สังขารมีอยู่อย่างเดียวในขันธ์ทั้งห้า, โดยไม่ได้เฉลียวว่า ทั้งห้า นั้นมันก็เป็นสังขารเสมอกันหมด. คำกล่าวในภาษาบาลี มีความยุ่งยากอย่างนี้, ถ้าศึกษาไม่ดีก็งงง หรือง หรือเข้าใจไม่ได้ หรือเข้าใจผิดเอาทีเดียว.

ที่นี้ก็มาดูให้ละเอียดลงไปถึงคำว่าสังขาร, สังขาร โดย

พยัญชนะ โดยคำพูดในภาษาบาลี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครั้งพุทธกาล. คำว่าสังขารนั้นเป็นภาษาบาลี ถ้าแปลเป็นภาษาไทยเราอย่างถูกต้องที่สุดแล้ว ก็ต้องแปลว่าปรุง สังขารคืออะไร? สังขารคือสิ่งที่ปรุง สิ่งที่ถูกปรุง การปรุง อำนาจแห่งการปรุง สิ่งกระตุ้นให้เกิดการปรุง; เหล่านี้มันเป็นการปรุง. คำว่า ปรุงคือทำอะไร? นี่เอาภาษาธรรมดาชาวบ้านก็ได้ ปรุงคือเอาของหลายๆ อย่างมารวมกันเข้า แล้วให้เกิดของใหม่ขึ้นมา; เช่นปรุงอาหารเป็นต้น, ในครัวปรุงอาหารจะเป็นแกงสักอย่างหนึ่ง มันก็มีหลายอย่างมารวมกันเข้าด้วยวิธีปรุง ก็เกิดเป็นแกงขึ้นมา. คำว่า ปรุงนั้นนี่คือสังขาร คำว่าสังขารคือปรุง จะเล็งถึงการปรุงก็ได้ สิ่งที่ถูกปรุงก็ได้ สิ่งที่ปรุงสิ่งอื่นก็ได้ มันทำหน้าที่พร้อมๆ กันไป.

ยกตัวอย่างในร่างกายเรา, ร่างกายเราคนหนึ่งนี้ ให้ดูให้ดีเถอะ มีสังขาร คือการปรุง, ในร่างกายนี้มีการปรุงกันอยู่เรื่อย นั่น ปรุงนั่น นี่ปรุงนี่ จนเกิดเป็นอะไรต่างๆ ขึ้นในร่างกาย หลายสิบระบบ เรียกว่ามีการปรุง. ทีนี้บางอย่างมันทำหน้าที่ปรุงสิ่งอื่น มันก็มีอยู่ เช่นว่าตับ ไต มันจะปรุงอะไรออกมา มันก็เป็นผู้ปรุง, มันปรุงอะไรออกมา ปรุงเป็นน้ำดี, ปรุงเป็นน้ำเหลืองน้ำหนองออกมา ก็คือ สิ่งที่ถูกปรุง, มีอำนาจกระตุ้นให้เกิดการปรุง, มีการปรุง มีวิธีปรุง มีสิ่งที่ถูกปรุง มีสิ่งที่ปรุงสิ่งอื่น. ในร่างกายของเราเพิ่มเติมไปด้วยสิ่งที่เรียกโดยภาษาบาลีว่า สังขาร ยุบยิบไปหมด ไม่รู้ก็สิบเรื่อง ก็ร้อยเรื่อง นั่นนะเรียก

ว่าปรุง.

ทีนี้ถ้าเราดูข้างนอก ในสากลโลกนี้ มันก็มีแต่การปรุงอยู่เรื่อย; แสงแดดปรุงอะไร น้ำปรุงอะไร ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ปรุงอะไรแล้วไม่ไปปรุงแล้วหยุด มันปรุงต่อ ๆ ๆ กันไป ในลักษณะที่ว่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งกันและกัน : มีเมฆฝน แล้วก็ต้องทำให้มีฝนตกลงมา ฝนตกลงมาก็ทำให้แผ่นดินมันเปียกชื้น หรือว่ามันจะทำให้ถนนลื่น ทำให้แผ่นดินเปียกชื้น, มันก็เกิดสัตว์ เกิดพืชพันธุ์ เกิดอะไรต่าง ๆ กระทั่งว่าเป็นที่อยู่อาศัยแห่งปลา แล้วก็มิอะไรต่าง ๆ ในน้ำ. หรือว่าทางหนึ่งมันทำให้ถนนลื่น คนมันล้มลงศีรษะแตก แล้วมันต้องไปหาหมอ, หมอก็ต้องทำงาน การทำงานของหมอก็ยุ่งกันไปหมด. นี้เรียกว่ามันปรุงทยอยกันเป็นลำดับ ๆ เรียกว่าปรุงก็แล้วกัน.

ดูให้ดีจะพบว่า มันทำหน้าที่ปรุงแล้ว ยังถูกปรุงด้วย มันปรุงให้เกิดขึ้นมา มันถูกปรุงให้เกิดขึ้นมา แล้วมันยังจะปรุงสิ่งอื่นต่อไป; อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ เช่นว่าปรุงให้เกิดเป็นต้นไม้ขึ้นมา, ต้นไม้ก็ปรุงให้เกิดสิ่งอื่นต่อไปอีก, ปรุงให้เกิดเป็นสัตว์ขึ้นมา, สัตว์ก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก เป็นสายติดต่อกันไปยืดยาว เรียกว่าเหลือที่จะกำหนด; ถ้ามีสติปัญญามองเห็น ก็จะมองเห็นว่า สังขารเป็นอย่างนี้. คำว่า การปรุงเป็นคำพูดสั้น ๆ, แต่การกระทำของมันนั้นมหาศาล เต็มไปทั้งจักรวาล, หรือจะเรียกว่าเต็มไปทั้งโลกธาตุหมดทุก ๆ จักรวาล มีแต่การปรุง.

ขอให้คิดว่า คำว่าปรุ้ง หรือคำว่าสังขาร เพียงคำเดียวนั้น มันหมายถึงทุกสิ่งอย่างไร, และมีอยู่อีกสิ่งเดียวเท่านั้นคือ สิ่งที่ตรงกันข้าม คือไม่ปรุ้ง, สิ่งนั้นอธิบายยากหน่อย แต่ก็พอจะเข้าใจกันได้.

การปรุ้งเป็นเรื่องของธรรมชาติ.

สังขารแปลว่าปรุ้ง คือทำหลายสิ่งให้เกิดขึ้น เป็นสิ่งใหม่เรื่อยไป เรียกว่าปรุ้งๆ เป็นลักษณะเฉพาะของธรรมชาติ, แล้วก็ปรุ้งโดยธรรมชาติ แล้วก็ปรุ้งเพื่อธรรมชาติก็ได้ มันเป็นหน้าที่ หรือเป็นกิริยาอาการของธรรมชาติฝ่ายสังขตะ. ธรรมชาติทางฝ่ายสังขตะ คือ ปรุ้งเรื่อย, ธรรมชาติทางฝ่ายอสังขตะ ไม่มีการปรุ้ง แต่นั่นมันมีแต่นิพพานอย่างเดียว, นอกจากนั้นมันมีการปรุ้ง. เพราะฉะนั้นธรรมชาติทั้งหลายจึงเป็นการปรุ้ง ปรุ้งให้เกิดสิ่งที่เรานับไม่หวาดไหว นับไม่ถ้วน มันเป็นการกระทำของธรรมชาติ แล้วก็ทำโดยธรรมชาติ แล้วก็ทำเพื่อธรรมชาติ.

ฟังดูคล้ายๆ กับระบบประชาธิปไตยของคนสมัยนี้ แต่ที่จริงมันไม่ใช่; ไม่ใช่ระบบประชาธิปไตย แต่มันจริงกว่า : ของธรรมชาติ โดยธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติ; นี่จริงกว่า ที่จะพูดว่า ของประชาชน

เพื่อประชาชน โดยประชาชน นี่มันโกหกเสียโดยมาก, แต่ถ้าว่าเรื่อง
ของธรรมะนี้แล้ว มันจริงโดยส่วนเดียว มันเป็นการปรุ่ของธรรมชาติ
เพื่อธรรมชาติ โดยธรรมชาติ อย่างนี้เรื่อยไป.

นี่เพื่อบอกให้รู้ว่า มันเป็นการปรุ่ของใคร. มันเป็นการปรุ่
ของธรรมชาติ เป็นลักษณะเฉพาะของธรรมชาติ ซึ่งจะมีการปรุ่ มันก็
มีผลขึ้นมา. ขอให้มองให้เห็น จนเข้าใจได้ว่า ถ้าไม่มีการปรุ่ ก็ไม่มี
อะไรเกิดขึ้น; ในสากลจักรวาลนี้ ถ้าไม่มีการปรุ่ ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น.
เช่นใครจะเชื่อว่า มีดวงอาทิตย์ขึ้นมา ก่อนสิ่งใด มันก็ต้องมีอะไรปรุ่
ดวงอาทิตย์ขึ้นมา ก็คือธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติ โดยธรรมชาติ
มันปรุ่ดวงอาทิตย์ขึ้นมา, แล้วดวงอาทิตย์ก็ปรุ่ต่อไป ให้เกิดอะไร
ๆ ขึ้นมา. อย่างที่เขาเชื่อว่า ออกมาเป็นโลกนั้นโลกนี้ กระทั่งว่าเป็น
โลกเรา, แล้วในโลกเราปรุ่อะไรขึ้นมา ก็ดูเองก็แล้วกัน ไม่มีปัญญา
จะแจกแจงจาะระไน รู้ได้แต่เพียงว่า มันเป็นการปรุ่มาตามลำดับ.

ที่แรกก็มีดวงไฟ แล้วเย็นลง แล้วก็เป็นสิ่งมีชีวิต, แล้วก็
พืชพันธุ์พฤกษชาติ, เป็นสัตว์ เป็นคน เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา แล้วแต่
จะมี, มันล้วนแต่เป็นกระแสแห่งการปรุ่ เป็นผลแห่งการปรุ่. จนเรา
พูดได้ว่า ถ้ามันไม่มีการปรุ่ มันก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้นมา แม้แต่ดวงอาทิตย์
นั้นแหละ. ถ้ามันไม่มีกฎเกณฑ์แห่งการปรุ่ของธรรมชาติแล้ว แม้แต่
สิ่งที่เรียกว่าดวงอาทิตย์ ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นต้นตอแห่งสิ่ง

ทั้งปวง มันก็ไม่ได้เกิดขึ้น, แล้วอะไรๆ มันก็ไม่ได้เกิดขึ้น. นี่เราจะพูดกันให้ละเอียดไปว่า อะไรมันปรุงดวงอาทิตย์ มันก็ลำบาก มันก็เสียเวลาไม่คุ้มค่า เพราะเรามองเห็นได้แล้วว่า มันต้องมีการปรุง.

การปรุงเป็นความทุกข์ อยู่ในตัวเอง.

ที่นี้เราจะดูที่การปรุง ซึ่งเป็นตัวปัญหา ที่ทำให้เกิดความทุกข์; ถ้าไม่มีการปรุงก็ไม่มีการเกิด. นี่พูดได้ว่า ถ้าไม่มีการปรุงก็ไม่มีการเกิด; โดยทางวัตถุนี้ ถ้าไม่มีการปรุงก็ไม่เกิดสัตว์ คน สิ่งของอะไร, ทางจิตใจถ้าไม่มีการปรุง ก็ไม่เกิดจิตวิญญาณ ไม่เกิดสัตว์คนอะไร, ถ้าไม่มีการปรุงก็ไม่มีการเกิด.

เดี๋ยวนี้มันมีสิ่งที่มีอำนาจการปรุง ถ้าทางวัตถุ ก็มีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ มีเหตุปัจจัยที่ปรุง ปรุงดิน น้ำ ลม ไฟ ให้เป็นนั่นเป็นนี่มากมายเหลือประมาณ. ที่นี้ทางภายใน ทางจิตใจ คือสิ่งที่รู้สึกได้ มันก็มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับจะรู้สึก, ที่นั่นมีจิตสำหรับทำความรู้สึก, มันก็มีอารมณ์สำหรับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่อมีการเสวยอารมณ์ เพราะมีอารมณ์ก็มีการเสวยอารมณ์; เพราะมีการเสวยอารมณ์มันก็เกิดเป็นผลขึ้นมา, เช่น เป็นกิเลสโดยเฉพาะ — เกิด

กิเลสแล้วก็ให้ทำกรรม – มีการกระทำไปตามอำนาจของกิเลส – ก็เกิดผลกรรม – เกิดสุขเกิดทุกข์ – เกิดปรุงแต่งต่อไปอีก.

เพราะว่าอยากได้สุข ไม่อยากได้ทุกข์ ก็ทำกันต่อไปอีก. เป็นกระแสแห่งการปรุง, ผลปรากฏออกมาอย่างที่เห็นอยู่ ความสุขความทุกข์ ของคนของสัตว์ หรือว่าตัวสัตว์ คน พืชนั้นเอง, กระทั่งว่าเป็นโลกนี้ แล้วเป็นหลายๆ โลก เป็นจักรวาลหรือหลายๆ จักรวาล เป็นโลกธาตุ, มันก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีการปรุง. เนื้อแท้ตัวแท้ของมันก็คือการปรุง, ไม่ใช่การหยุดนิ่ง เพียงแต่ละเอียดที่ตาเรามองไม่เห็น หรือเราไม่ฉลาด. เราไม่มองเห็นว่า ทุกสิ่งนี้มันปรุงกันอยู่เรื่อย หรือมันไหลไปเรื่อยในกระแสแห่งการปรุง.

นี่สังขารเป็นอย่างนี้ สังขารคือการปรุง, หยุดการปรุงเสียเมื่อไร ก็จะไม่มีความทุกข์ เราไม่ต้องตาย คือหยุดการปรุงแต่งภายในจิตใจ ได้รับอารมณ์ เสวยอารมณ์ ก็ไม่ปรุงแต่งให้เกิดเวทนา ที่ยินดี ยินร้าย มันก็ไม่มีเรื่อง. ถ้ามีปัญญาหยุดเสียได้, ไม่ปรุงแต่งความยินดียินร้าย มันก็หยุดเสียได้ มันก็ไม่มีความทุกข์. ถ้าหยุดไม่ได้ มันเกิดความยึดมั่นถือมั่น ในความสุขและความทุกข์ มันก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะการยึดมั่นถือมั่น, จึงกล่าวได้ว่า การปรุงนั้นเป็นความทุกข์ อยู่ในตัวมันเอง. ในตัวการปรุงอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น มีความทุกข์ อยู่ในตัวมันเอง; เพราะว่าถ้ามีการปรุงมันก็ไม่มียุติสภาพ ไม่มีเสถียรภาพ

เพราะมันถูกปรุง ปรุงมันก็เปลี่ยน.

การปรุงมันก็คือการเปลี่ยน, มีแต่กระแสแห่งการเปลี่ยนไหลไป; นี้เรียกว่าไม่มีอิสรภาพ. ดังนั้นมันจึงเป็นความทุกข์อยู่ในการปรุง หรือการถูกปรุง, จึงมีพระบาลีว่า *สงฺขารา ปฺรมา ทุกฺขา – การปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, ท่านตรัสไว้ดังนี้; ถ้าไม่มีการปรุง จะไม่มี ความทุกข์เลย. สงฺขารา ปฺรมา ทุกฺขา – การปรุง หรือสิ่งปรุง หรือของปรุง โดยสรุปแล้วก็คือ การปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ในทุก ความหมายแหละ, การปรุงนี้เป็นทุกข์ในทุกความหมาย.*

คำว่าทุกข์ ทุกข์นี้มีหลายความหมาย : ความหมายที่ ๑ คำว่าทุกข์ในความหมายทั่วไป ก็คือเจ็บปวด. ทุกข์ในความหมายที่ ๒ ก็คือมองดูแล้วมันน่าเกลียด น่าขัง, สิ่งอะไรที่มองดูแล้วเห็นว่ามันปรุงแต่งเรื่อย เปลี่ยนแปลงเรื่อย ไหลเรื่อย ก็เรียกว่ามันน่าเกลียด, แม้ก่อนหินก้อนนี้ ถ้าดูเป็น เห็นการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยในตัว ก้อนหินนี้ คือหลอกลวงอยู่เรื่อย, คือมันเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ก็เรียกว่ามันน่าเกลียด. คำว่าทุกข์นี้แปลว่าดูแล้วน่าเกลียด อย่างนี้ก็มี.

คำว่าทุกข์ ความหมายที่ ๓ แปลว่า มันว่างอย่างน่าเกลียด, คือมันว่างจากสิ่งที่ควรจะยึดถือว่าตัวตน, มันไม่มีเลย มันไม่มีสาระ ที่ควรจะยึดถือว่าตัวตนเลย. นี้เรียกว่าว่างอย่างน่าเกลียด ก็เรียกว่าทุกข์เหมือนกัน. อย่างน้อยความทุกข์ก็มี ๓ ความหมาย : ว่า

เจ็บปวดทรมานนี้อย่างหนึ่ง, ดูแล้วน่าเกลียดน่าชังนี้อย่างหนึ่ง, แล้วมันว่างจากสาระอย่างน่าเกลียดนี่อีกอย่างหนึ่ง.

สังขารทั้งหลายเป็นอย่างนี้ : สังขารที่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิดได้ ก็มีความทุกข์ชนิดที่เจ็บปวด. นี่สังขารที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีความรู้สึกได้ เช่น ก้อนหินอย่างนี้ มันมีลักษณะที่ดูแล้วน่าเกลียด. ทีนี้สังขารมีชีวิต หรือสังขารไม่มีชีวิตก็ตาม มันว่างจากสาระที่ควรจะเรียกว่าตัวตน, ไม่มีความหมายแห่งตัวตนด้วยกันทั้งนั้น จึงเรียกว่ามันว่างอย่างน่าเกลียด.

นี่ขอช่วยกำหนดจดจำไว้ เป็นหลักเกณฑ์สำหรับศึกษาเรื่องความทุกข์ ว่าสังขารที่มีชีวิตจิตใจ มันมีความทุกข์อย่างเจ็บปวดทรมาน แม้แต่การดำรงชีวิตอยู่นี้ มันก็ต้องทรมาน. ทีนี้สังขารที่ไม่มีชีวิตจิตใจ มันก็เป็นสิ่งที่ดูแล้วมันน่าเกลียด เรียกว่าเป็นทุกข์เพราะดูแล้วน่าเกลียด. แล้วทั้งชนิดที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตนี้ มันว่างจากตัวตน, ว่างจากสิ่งที่จะเรียกว่าตัวตน.

ตัวตนนั้นจิตมันนึกเอาเอง, มันสำคัญเอาเอง, มันเข้าใจผิดเอาเอง, เพราะจิตมันยังประกอบด้วยอวิชชา จิตจึงหมายมันสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นตัวตน เป็นของตน. แล้วจิตนี้ก็ต้องทนทุกข์ทรมาน เพราะไปหมายมันอะไรว่าเป็นตัวตนเข้า, อย่างน้อยก็ต้องยึดถือว่าเป็นตัวตน มันก็เหมือนกับแบกของหนัก ก็เป็นทุกข์. เมื่อไปยึดมันสิ่งใดเข้าโดย

ความเป็นตัวตน มันก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปในอำนาจของใคร, สิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปในอำนาจของจิต. ดังนั้นจิตก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต, เพราะไปยึดถือเข้าจึงเป็นทุกข์. การปรุงเป็นทุกข์อยู่ในการปรุงเช่นนี้.

ฝ่ายวิสังขาร ไม่มีการปรุง.

ที่นี้ดูในทางฝ่ายตรงกันข้าม คือไม่ปรุง ปราศจากการปรุง ไม่มีการปรุง เรียกว่า วิสังขาร, เต็มตัว วิ เข้าไปข้างหน้าพยางค์หนึ่งเท่านั้น. สังขาร แปลว่า การปรุง วิสังขาร แปลว่า ปราศจากการปรุง; นั่นแหละเป็นนิโรธธาตุ เป็นนิพพานธาตุ หรืออสังขตธาตุ, แปลว่าธาตุที่ไม่มีการปรุง, ธาตุเป็นที่ดับเย็น ไม่มีการปรุง. ท่านจึงกล่าวเป็นหลักว่า นิพพานํ ปรมํ สุขุมํ – นิพพานว่างอย่างยิ่ง เพราะไม่มีการปรุง.

นิพพานคือวิสังขาร คือไม่มีการปรุง; ฉะนั้นจึงว่างอย่างยิ่ง ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากความยึดถือ ก็เลยว่างจากสิ่งที่มันเป็นปัญหา; แต่มันไม่ใช่ไม่มีอะไร มันก็มีความว่างนั้นแหละ เป็นตัวธรรมะ, และก็มีบาลีตรัสว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ นี้พูดภาษา

ชาวบ้าน พูดยังให้ชาวบ้านสนใจก็พูดว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง; เพราะพวกชาวบ้านเขาชอบความสุข, จะพูดว่านิพพานเป็นที่สุดแห่งความทุกข์ ชาวบ้านไม่สนใจ ฟังดูคล้ายๆ กับไม่มีประโยชน์อะไร; แต่ถ้าพูดว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ชาวบ้านเขาสนใจ. ดังนั้นในบางครั้ง พระพุทธเจ้าท่านเคยตรัสว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง; แต่นับว่าน้อยมาก แทบจะหาไม่ค่อยพบ พบแห่งสองแห่ง แต่ที่ตรัสว่า นิพพานเป็นที่สุดของความทุกข์ นี้เต็มไปหมด ทั่วไปหมดในพระคัมภีร์; นั่นพูดความจริง ภาษาดธรรม.

ผู้รู้ ว่า นิพพานเป็นที่สุดแห่งความทุกข์ คือการไม่ปรุง หยุดปรุง เป็นที่สุดแห่งความทุกข์. แต่ถ้าพูดยังให้ชาวบ้านสนใจ ก็ต้องพูดว่า นิพพานหรือไม่ปรุงนี้เป็นสุขอย่างยิ่ง; เพราะคนทั่วไปเขารู้จักความสุข เขาชอบความสุข เขาพอใจในความสุข, เมื่อพูดว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง เขาก็สนใจ และพอใจ แล้วก็ติดตาม; ถ้าติดตามแล้วปฏิบัติไปๆ ก็ จะพบว่า โอ, ไปสู่ความไม่ยึดถืออะไร คือไม่ปรุงอะไร, แล้วก็ไม่มี ความหมายแห่งความทุกข์หรือความสุขด้วยซ้ำไป. มันว่างไปเสียเลย ไม่มีทั้งความสุขไม่มีทั้งความทุกข์ เพราะว่ามันไม่มีการปรุง.

ขอให้จับหลักให้ได้ว่า การปรุงเป็นความทุกข์อยู่ในตัวการ ปรุงนั่นเอง, คือมันยุ่งสับสนวุ่นวาย ให้เกิดการเจ็บปวดแก่สิ่งนั้น ถ้ามันมีชีวิตจิตใจ, หรือให้เกิดอาการที่น่าเกลียดอยู่ในสิ่งนั้น แม้ว่า

สิ่งนั้นจะไม่มีชีวิตจิตใจ นี่สังขารทั้งปวง คือของปรุ่ แล้วเป็นทุกข์อยู่
ในตั้การปรุ่ั่นเอง.

การปรุ่มีได้เพราะอำนาจอวิชา.

ที่นี้ดูกันสักนิตหนึ่งว่า การปรุ่มีได้เพราะอะไร? มีได้เพราะ
อวิชา นี่เป็นการตรัสสำหรับคนเรา, ในระดับมนุษย์เราคนเรา ที่มี
การปรุ่ั่น มันเพราะอำนาจอวิชา. คนเราเกิดมาแล้ว เป็นคนแล้ว
เป็นมนุษย์แล้ว มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมีรูป เสียง กลิ่น รส
โณฏฐัพพะ ธัมมารมณั มาสัมผัสอยู่เสมอแล้ว; แต่มีอวิชา มันไม่รู้
ตามที่เป็นจริง; พอรูปมากกระทบตา เสียงมากกระทบหู กลิ่นมากกระทบ
จมูกเป็นต้น, มันก็เกิดการปรุ่ด้วยอวิชา คือปรุ่ไปในทางให้เกิด
กิเลสตั้หนาและเป็นทุกข์. นี่ การปรุ่ที่เป็นตั้ปัญหา สำหรับมนุษย์
จะเป็นทุกข์นั้น มันมีด้วยอำนาจอวิชา.

บางคนอาจจะถามต่อไปว่า ที่ไม่ใช่ของคน ที่เป็นของสัตว์
วัตถุ ก้อนหิน อย่างนี้เป็นต้น มันปรุ่ด้วยอะไร? นี่มันก็ตอบยาก; แต่
ก็ต้องตอบว่า มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ อย่างนั้นเอง ซึ่งเราไม่รู้ได้,
เป็นอวิชาของเราที่รู้ไม่ได้ ว่าทำไมธรรมชาติมันจึงมีหน้าทีปรุ่ หรือ

ปรุ่งโดยธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติ หรือปรุ่งของธรรมชาติ; ก็เพราะว่า ในธรรมชาตินั้น มันยังปราศจากวิชา, มีแต่อวิชา.

ในธรรมชาติ ตามธรรมชาติ มันไม่มีวิชา เพราะมันไม่ได้อบรม เพราะมันไม่อาจจะอบรม มันจึงเปลี่ยนแปลงเรื่อย, เปลี่ยนแปลงเรื่อย ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าอวิชา. อวิชาในลักษณะอย่างนี้ ควรจะแปลว่า สิ่งที่เราไม่รู้จักมัน จะเรียกว่าอะไรก็ไม่ทราบ, เรียกมันก็มีแต่ยุ่ง จะเรียกว่าพระเจ้า หรือจะเรียกว่าอะไร ก็ถูกทั้งนั้นแหละ, มันคือปราศจากวิชา, มันไม่มีวิชาในสิ่งเหล่านั้น มันจึงเปลี่ยนเรื่อย ด้วยการปรุ่ง, ปรุ่งเรื่อยจนมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อย, ไม่ได้เป็นสัตว์ ไม่ได้เป็นคน คิดนึกอะไรไม่เป็น แต่มันก็เปลี่ยนเรื่อย คือปรุ่งเรื่อย.

ก่อนหินก้อนนี้เมื่อก่อนมันอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ อยู่ที่เป็นตัวภูเขา ข้างบนโน้นแหละ, แล้วมันค่อยๆ มาอยู่ตรงนี้ทีหลัง. อะไรทำให้มาอยู่ที่นี้? มันก็คือการปรุ่งของธรรมชาติ ฝน ฟ้า อากาศ พายุ มันก็แยกตัวออกมา เป็นก้อนหินก้อนนี้ มาวางอยู่ที่นี่อย่างนี้เป็นต้น. แม้ธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตจิตใจ มันก็มีการผลักไสปรุ่งแต่ง อยู่ในตัวมันเอง, ไม่เท่าไรก้อนหินก้อนนี้ ก็จะสลายออกไปเป็นกรวดทราย กระทั่งเป็นขี้ฝุ่นไปในที่สุด, แล้วมันจะไปเป็นอะไรต่อไปข้างหน้าอีก เราก็ไม่ต้องรู้ต้องเรียนละ.

พวกนักวิทยาศาสตร์เขารู้ ว่าฝุ่น หิน ตะกอน โคลน เหล่านี้

มันจับตัวเป็นก้อนหิน, แล้วมันสลายตัวเป็นฝุ่น เป็นดิน เป็นโคลน แล้วมันจับตัวกันเป็นก้อนหิน, ที่ตรงโน้นมีอยู่ก้อนหนึ่ง เรียกว่า *sedimentary rock* (หินตะกอนอยู่ตามใต้น้ำ) จะเห็นว่ามีหินหลายๆ ชนิด ก้อนเล็กก้อนน้อยรวมกันอยู่ในนั้น เพราะมันเคยสลายตัว แล้วจับกลุ่มกันใหม่, แล้วสลายตัว แล้วจับกลุ่มกันใหม่, จนปนกันอยู่ได้หลายๆ ชนิด. นี่ใครทำ, พระเจ้าหรือใครทำ? ถ้าเชื่อพระเจ้ายก๊ว พระเจ้าทำ, แต่ถ้าไม่เชื่อพระเจ้า ก็คือธรรมชาติมันทำ.

สรุปความว่า การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่มีชีวิต ก็มีเรื่อยไป คือการปรุงไปตามแบบของสิ่งที่มีชีวิต, นี่การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่ถึงขนาดที่เป็นชีวิต มันก็มีเรื่อย, ปรุงแต่งเรื่อยไป ตามแบบของสิ่งที่ไม่มีชีวิต; เราเรียกว่า ด้วยอำนาจของวิชา คืออำนาจของสิ่งที่ไม่มีชีวิต, ไม่มีความรู้.

สำหรับมนุษย์นี้ มีคำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ อย่างน่าประหลาด น่าสนใจอย่างยิ่ง คือว่า มันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง, เด็กทารกมันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง คือมันมีวิชา, มันไม่มีวิชา. ไม่รู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ก็คือมันไม่รู้ว่ ถ้าไปปรุงเข้าแล้วมันจะเป็นทุกข์, ถ้าไปปรุงเข้าแล้วมันจะเป็นทุกข์. แต่ว่าหยุดการปรุงเสียด้วยอำนาจของเจโต คือจิตก็ได้, หรือจะหยุดอำนาจการปรุงเสียด้วยอำนาจปัญญา

ก็ได้ เรียกว่าปัญญาวิมุตติ.

เด็กทารกอยู่ในท้อง ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ แล้วมันก็ปรุ่กันมาเรื่อย, คลอดออกมาถึงยังปรุ่เรื่อย, ออกมาเป็นเด็กทารก วัยรุ่น นุ่มสาว แก่เฒ่าแล้ว มันก็ยังปรุ่อยู่เรื่อย, เพราะมันขาดความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ. ความขาดความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ นั้นแหละ คือตัวอวิชชา; แล้วมันเป็นเกลือกกันมาเรื่อยด้วยอวิชชา, มันจึงมีการปรุ่แต่งเรื่อย แล้วมีความทุกข์อยู่ในการปรุ่แต่งนั่นเอง, อย่างน้อยก็เพราะความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์.

เราจะมองให้เห็นชัด โดยเฉพาะเดี๋ยวนี้ ที่จิตยังไม่บรรลุนิพพานเดี๋ยวนี้ มองไปทางไหน, มองไปทางไหน ก็ขอให้เห็นกระแสแห่งการปรุ่. มองไปที่ก้อนหิน ให้เห็นว่ามันมีกระแสแห่งการปรุ่ไหลเรื่อย, มองไปที่ต้นไม้ ก็เห็นกระแสแห่งการปรุ่เปลี่ยนแปลงเรื่อยไหลเรื่อย, มองไปที่คนด้วยกัน ก็เห็นเป็นการปรุ่แต่งเรื่อย ไหลเรื่อย, มองไปที่สัตว์เดรัจฉาน ก็เห็นเป็นการปรุ่แต่งเรื่อย ไหลเรื่อย.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีวิชา ไม่มีปัญญามากพอที่จะเห็นอย่างนั้น เราจึงเห็นเป็นการหยุดบ้าง เป็นการเคลื่อนไหวบ้าง, เป็นการไปบ้าง เป็นการมาบ้าง เป็นการได้บ้าง เป็นการเสียบ้าง เป็นการได้กำไรบ้าง เป็นการขาดทุนบ้าง เป็นความร้อนบ้าง เป็นความหนาวบ้าง เป็นอะไร

เป็นคู่ๆ ไป, ล้วนแต่ให้เกิดความหมายแก่จิตใจที่จะยึดถือ. ฉะนั้น
ขอให้ฉลาดตามรอยของพระพุทธองค์ สามารถมองไปทางไหนเห็น
แต่กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง : มองไปข้างนอกทั่วไปที่เห็นอะไร
อยู่ด้วยตานี้ เห็นเป็นกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง ไหลเรื่อยไป เป็นการ
เปลี่ยนแปลง, มองเข้าไปข้างในตัวเรานี้ก็เห็นแต่กระแสแห่งการ
เปลี่ยนแปลง, นี้เรียกว่าจะมองกันข้างนอกหรือมองกันข้างใน มอง
ของตัวเอง มองของผู้อื่น มองใกล้มองไกล มองของหยาบของละเอียด
อะไรก็ตามมันล้วนแต่เป็นกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง.

เราไม่มองเห็นกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง; แต่เรามองเห็น
เป็นความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เราเกิดความรู้สึก ๒
ประการ คือยินดี หรือยินร้าย. ถ้าสวยก็รัก ไม่สวยก็ไม่รัก, ถ้าไพเราะ
ก็รัก ไม่ไพเราะก็ไม่รัก, ถ้าหอมก็รัก ถ้าเหม็นก็ไม่รัก, อยู่กันแต่อย่างนี้
แล้วก็มีการปรุงเรื่อย. เพราะเห็นอย่างนั้น จึงมีการปรุงเรื่อย, นับ
ตั้งแต่ปรุงให้เกิดความรัก หรือความไม่รัก, แดกแขนงออกไปเป็นความ
โกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตก กังวล อาลัย อารมณ์ อิจฉา
ริษยา หึงหวง ต่างๆ นานา ที่มันเกิดแก่จิตใจของมนุษย์, แล้วในที่สุด
มันไปจบอยู่ด้วยเป็นโรคประสาทเกือบทั้งนั้น. ถ้าไม่รู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้
แล้ว มันก็จะไปจบลงด้วยความวิปริตทางจิตใจ นับตั้งแต่เป็นโรคประสาท
ซึ่งเป็นกันมากขึ้นทุกที; เพราะว่าคนเหล่านี้ ไม่มีความรู้เรื่องเจโต

วิมุติ ปัญญาวิมุติเสียเลย. หมอเขาบอกว่ามันเป็นโรคประสาทเพิ่มขึ้นๆ เร็วมาก ไม่เหมือนแต่ก่อน; เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันมีเรื่องยุ่งๆ ให้ปรุ่จนเกินไป, ฉะนั้นคนในโลกนี้ จะต้องเป็นโรคประสาทกันมากขึ้นทุกที. ควรจะเรียนเรื่องนี้กันเสียบ้าง ให้เห็นว่า มันเป็นการปรุ่อย่างไร, แล้วอย่าเข้าไปเจอกับมัน อย่าไปติดพันกับมัน อย่าเข้าไปยึดมันถือมันกับมัน.

นี่เราบอกให้ทุกคนมานั่งอยู่ในป่า ที่เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า ให้ได้รับความรู้จากสิ่งเหล่านี้ ซึ่งมันจะปรุ่น้อยกว่าคนเรา; เช่น ต้นไม้แบบนี้ ต้นไม้มันบอกว่า หยุดกันเสียบ้าง, หยุดกันเสียบ้าง, อย่าวุ่นกันนัก อย่าปรุ่กันนัก, หรือบางทีมันอาจจะใช้คำว่า อย่าบ้ากันให้มากนัก. ต้นไม้ก่อนหินนี้มันจะพูดว่า อย่าบ้ากันให้มากนัก, หยุดๆ กันเสียบ้าง เย็นๆ กันเสียบ้าง. แต่ว่าเราไม่ได้ยินต้นไม้พูดก่อนหินพูด ว่าอย่าวุ่น อย่าปรุ่ อย่าบ้ากันนัก เราก็ไม่ค่อยได้ยิน.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ขอให้สังเกตว่า ถ้าเรามาอยู่กับก้อนหินหรือต้นไม้แบบนี้ มันหยุดของมันเองไม่มากนัก, มันเย็นของมันเองไม่มากนัก, เข้าไปคบหาสมาคมกับต้นไม้ กับก้อนหิน หรือธรรมชาติล้วนๆ นี้ดูเถอะ, จะรู้สึกว่ามันหยุดลงเอง, ชะงักลงเอง. ข้อนี้เป็นเหตุให้คนเขาต้องไปตรัสรู้กันในป่า ไม่มีศาสดาองค์ไหน

ตรัสรู้ในมหาวิทยาลัย หรือในบ้านในเมือง.

ศาสดาทุกองค์ไปตรัสรู้ในป่า ในที่เงียบสงบ ซึ่งมันมีลักษณะแห่งการหยุด เย็น หรือหยุดปรุง. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ในป่า พระพุทธเจ้าประสูติในป่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ในป่า, พระพุทธเจ้าสอนอยู่เที่ยวอยู่ในป่า, พระพุทธเจ้านิพพานลงในป่า; เพราะว่าป่าตามธรรมชาติ นั้น มันมีการปรุงน้อยกว่า มันแสดงให้เห็นการปรุงที่น้อยกว่า. ฉะนั้นเราไปคบหากับสิ่งเหล่านี้ เราจึงเย็น เราจึงสบาย.

บางคนเดินบ่นว่า พอเข้ามาถึงที่นี่แล้ว รู้สึกเย็นสบายบอกไม่ถูก สบายออกสบายใจบอกไม่ถูก; นั่นคือเขาไม่รู้ว่า พอเขามานั่งอยู่กับก้อนหิน ต้นไม้เหล่านี้แล้ว การปรุงมันลดลง, อำนาจแห่งการปรุงมันก็ลดลง. ฉะนั้นคนจึงรู้สึกสบาย หรือเย็นบ้างไม่มากนักน้อย; ไม่เหมือนอยู่ในบ้านเมืองอันวุ่นวาย มาอยู่กับป่าตามธรรมชาตินี้มันจะรู้สึกหยุด เย็นลง. ฉะนั้นคนที่ชอบเที่ยวป่าก็มีเหตุผลอยู่ เพราะเที่ยวไปในป่านั้นมันหยุด มันเย็นลงได้โดยง่าย; ถ้าติดตามให้ต่อๆ ไปก็จะพบว่า โอ, มันเป็นทุกขร้อนก็เพราะว่ามันยึดมันถือมัน มันปรุงแต่งมากเกินไป. ต่อไปนี้เราจะปรุงแต่งให้น้อย เราจะควบคุมการปรุงแต่ง ไม่ให้การปรุงแต่งมากมายด้วยอวิชา; ประโยชน์ของการอยู่ป่ามันก็เกิดขึ้น เพราะอยู่ในที่ที่มันสอนการปรุงแต่งน้อย, ไม่เหมือนกับอยู่ในที่ที่มันช่วยๆ แต่การปรุงแต่งเสียตลอดเวลา.

จิตที่มีวิชาเป็นแหล่งของการปรุง.

ที่นี้มาดูกันถึง พุทธอย่างภาษาธรรมดาหน่อย ภาษาวัตถุที่ว่า สำนักงานการปรุงมันอยู่ที่ไหน? ถ้าปรุงแกง สำนักงานการปรุงมันก็อยู่ในครัว, ทำขนมทำอาหารทำอะไร สำนักงานการปรุงมันก็อยู่ในครัว. เดียวนี้สำนักงานการปรุงจนเกิดความทุกข์ เกิดปฏิจจสมุปบาท เกิดขันธ์เหล่านี้มันอยู่ที่ไหน? มันก็ตอบได้ว่ามันอยู่ในจิต ในขอบเขตของจิต, ในมณฑลของจิต ชนิดที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชา. จิตที่ยังไม่รู้ จิตที่ยังโง่เขลา ยังมีอวิชา มันมีขอบเขตอย่างไร ที่ไหน เท่าไร, ในขอบเขตนั้นแหละจะเป็นสำนักงานแห่งการปรุง. ถ้าจิตมันมีวิชาเสียแล้ว มันไม่ปรุง, มันต้องเป็นเรื่องของจิตที่ยังไม่มีวิชา, หรือเป็นเวลาที้อาจจะไม่มีวิชา.

จิตของคนเรา มีวิชาก็ได้ หรือไม่มีวิชาก็ได้; บางทีศึกษา มีความรู้แล้ว แต่พอเอาเข้าจริง ความรู้ไม่หายไปไหนหมด, ความรู้มาไม่ทัน สติไม่พอ ความรู้มาไม่ทัน, จิตชนิดนั้นก็เป็จิตที่มีวิชาอยู่นั่นแหละ. อย่างว่าเคยเรียนพระไตรปิฎก อ่านรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; แต่พอเอาเข้าจริง มันไม่มา เพราะสติมันไม่พอ มันไม่เอาความรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มาช่วยทันเวลา จิตนี้ก็ต้องโง่ ปรุงต่อไปด้วยอวิชา มันก็มีความทุกข์ได้ ทั้งทีเคยเล่าเรียน

พระไตรปิฎกมา จึงพูดว่า ในมณฑลแห่งจิตที่ประกอบไปด้วยวิชานี้ คือสำนักแห่งการปรุ้ง.

แม้จิตในขั้นต้นที่เรียกว่า จิตประภัสสร จิตเริ่มแรกยังไม่ทัน เกิดกิเลส, ในจิตประภัสสรนั้น ก็ยังมีโอกาสแห่งวิชา; เพราะจิตนี้ ยังไม่เคยฝึกเลย เปิดโอกาสให้อวิชาเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ ฉะนั้นแม้ใน จิตประภัสสร ก็ยังเป็นสำนักแห่งการปรุ้ง, จึงพูดว่า ในมณฑลแห่งจิต ที่ปราศจากวิชา มีแต่วิชา เป็นสำนักแห่งการปรุ้ง. ถึงแม้ ภวังคจิต ที่เรียกกันว่าจิตล้วนๆ ไม่มีอะไรเลยนี้ ก็ยังเป็นสำนักงาน แห่งการปรุ้ง; เพราะว่าภวังคจิตก็เปลี่ยนเป็นวิถิจิตเมื่อไรก็ได้ ตามที่ อารมณฺ์มันมากกระทบ. เมื่อจิตนั้นมีแต่วิชา มันก็เป็นสำนักงาน แห่งการปรุ้งได้. แม้จิตชนิดประภัสสร, แม้จิตชนิดภวังคจิต, ก็เป็น สำนักงานแห่งการปรุ้งของใหม่ๆ ออกมาได้ คือกิเลสและความทุกข์. ฉะนั้นขอให้ถือเสียว่า จิตที่ปราศจากวิชา เป็นจิตที่มีแต่วิชานั้นแหละ เป็นโรงครัว สำหรับปรุ้งความทุกข์, ปรุ้งแต่งออกมาแต่ความ ทุกข์.

เครื่องประกอบในการปรุงมืออยู่แล้วในจิต.

ที่นี้เครื่องประกอบในการปรุง เปรียบเสมือนหนึ่งว่าวัตถุต่างๆ ที่มีอยู่ในห้องครัว, จะปรุงเป็นอะไรก็ได้ นั่น เพราะมันมีอยู่ในโลกนี้ ในมณฑลของจิตนี้ มันก็เกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งที่ป็นองค์ประกอบ เป็น ส่วนประกอบ ที่โดยตรง ก็คือ อารมณ์ ในภายในมีจิต, รอบจิต ก็มีอารมณ์ ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่าอารมณ์, หรือว่า ก่อนที่จะมีอารมณ์ มีอายตนะอยู่ก่อนแล้ว สำหรับจะรับ อารมณ์.

อายตนะข้างใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อายตนะข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์; นี่เป็นสิ่งที่ทำให้ อารมณ์เกิดมีความหมาย หรือมีฤทธิ์เดชขึ้นมา. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้มันจะ มาเป็นตัวเครื่องปรุง, ในขั้นแรกมันก็เป็นอารมณ์ : เมื่อกระทบทาง อายตนะแล้ว มันเกิดผัสสะ ผัสสะนั้นจะเป็นเครื่องปรุง, หรือบางทีไป รู้สึกตัวเอาตอนที่ เป็นเวทนาแล้ว : เวทนาสุข เวทนาทุกข์ เวทนาไม่สุข ไม่ทุกข์แล้วมันก็เป็นเครื่องปรุง; ฉะนั้น อายตนะก็ดี อารมณ์ก็ดี ผัสสะก็ดี เวทนาจีดี เป็นเครื่องปรุง.

ถ้ามีความเชื่อเรื่องโลกอื่น ก็จะได้ว่า ผลกรรมในโลกอื่น ใน

ชาติอื่นเป็นเครื่องปรุง อย่างนี้ก็ได้; แต่ไม่เป็นสันทิฏฐิโก, ที่มองเห็นได้เดี๋ยวนี้นี้. แต่ถ้าเชื่อก็มีประโยชน์ทางศีลธรรม คนที่เขาเชื่อผลกรรมในชาติก่อน มาช่วยทำให้ มาช่วยปรุงให้ดีหรือชั่ว ก็ดีเหมือนกัน, จะได้มีศีลธรรมแก่กล้า. แต่ถ้าพูดอย่างปรมาตถธรรมแล้ว ต้องเป็นสันทิฏฐิโก เห็นได้เองตรงนี้เฉพาะหน้า ว่า อารมณ์เข้ามาปรุงอย่างไร, เกิดผัสสะปรุงอย่างไร, เกิดเวทนาปรุงอย่างไร, แล้วเกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดทุกข์ ปรุงอย่างไร, นี่คือการปรุง หรือเครื่องปรุง เครื่องประกอบการปรุง.

ถ้าพูดให้เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ก็ต้องว่า เวลาด้วยอวกาศคือพื้นที่ เนื้อที่ด้วย มันต้องมีขนาดแห่งเวลา มีขนาดแห่งเนื้อที่ ที่พอเหมาะสมพอดี มันจะปรุงออกมา เป็นความรู้สึกน่ารัก น่ายินดี น่าพอใจ. ถ้าเวลานานเกินไป มันก็ไม่สวย ไม่ไพเราะ ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ต้องเวลาทีพอดี รูปร่างหรือขนาดก็ต้องพอดี จึงจะเกิดเป็นอารมณ์ที่น่ารักน่าพอใจ. ฉะนั้นส่วนภายนอกโดยอ้อม ไกลออกไป ต้องถือว่าอวกาศ อวกาศ คือการกินเนื้อที่ก็ต้องพอดี, เวลาที่จะใช้ปรุงก็ต้องพอดี; เหมือนอย่างว่าจะต้มจะแกงนี้ ขนาดก็ต้องพอดี เวลาที่ต้องพอดี, มิฉะนั้นกับข้าวที่ทำขึ้นมาอันนี้อาจจะกินไม่ได้ก็ได้ ถ้าเวลามันเกินขนาดไป หรือขนาดมันเกินขนาดไปไม่พอดี.

ฉะนั้นเราต้องถือว่า วัตถุมีความถูกต้องแห่งขนาด แห่งเวลา

ก็มี มารวมกันเข้าแล้ว ประจุให้เกิดอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งรวมเรียกกันง่าย ๆ ว่า กามคุณบ้าง กามารมณ์บ้าง, เพื่อให้เกิดรสในทางที่จะให้หลงรัก หลงพอใจ หลงยินดี. นี่คือผลของการประจุ ที่มันประจุสำเร็จประโยชน์ สำหรับจะให้เกิดกิเลส, ส่วนการประจุที่จะให้ไม่เกิดกิเลส นั้นมันไม่มี มันต้องไม่ประจุ มันจึงจะไม่เกิดกิเลส. ถ้ามีการประจุแล้ว มันก็จะต้อง เป็นกิเลสและเป็นความทุกข์ทั้งนั้นแหละ. ขอให้ช่วยระวังให้ดี ฉะนั้น อย่าไปหลงใหลกับมันนักเรื่องสวยทางตา ไพเราะทางหู หอมทางจมูก อร่อยทางลิ้น นิ่มนวลทางผิวหนังหรือความรู้สึกที่กล่อมอารมณ์ทาง จิตใจ; นี่ย่าไปหลงกับมันนัก มันจะประจุชนิดที่นำไปสู่กองทุกข์.

กรรมวิธีของการประจุ.

ที่นี้จะดูพฤติ พฤติหรือกรรมวิธีของการประจุ เอาเฉพาะมนุษย์ เรากันดีกว่าสำหรับสิ่งที่ไม่มีชีวิต มันก็ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับนัก. สำหรับมนุษย์เรา มันก็มีมาตั้งแต่ในท้อง, ตั้งปฏิสนธิในท้อง มีไข่ของ มารดา มีเชื้อของบิดา ประจุกัน. ตอนนี้อย่างไรจิตใจ ยังไม่เป็นจิต ยังไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน; แต่ก็เป็นการประจุแล้ว, คือไข่ของมารดา

กับเชื้อของบิดา ถึงกันเข้าด้วยการอยู่ร่วมกัน มันก็มีการปรุงแล้ว.

ไข่มันเจริญ ๆ เจริญจนเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณธาตุ, วิญญาณธาตุเข้าไปอาศัยได้ ในสังขารก่อนนี้ อ้าว, ที่นี้มันก็รู้สึกอะไรได้, แล้วมันก็ได้อาศัยธาตุครบทั้งหก : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ฯลฯ จนมันตั้งต้นชีวิตทารกนิด ๆ ขึ้นมาในครรภ์, เป็นกลุ่มชีวิตขึ้นมาในครรภ์, แล้วก็เจริญขึ้นด้วยรู้สึก มีความรู้สึกมากออกไปเท่าไร ความเจริญทางจิตใจก็มากขึ้นเท่านั้น. นั่นแหละคือการปรุง, คือมันปรุงให้มากขึ้น ๆ ๆ ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ปรุงเป็นดีขึ้น จิตวิญญาณก็ดีขึ้น การรวมหน่วยกันก็ดีขึ้น มันเลยเป็นทารกที่มีความรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้. ในที่สุดก็คลอดออกมาเป็นทารก นี่คือการปรุง จิตก็เจริญด้วยสิ่งที่เข้ามาแวดล้อม.

ทารกนี้ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง; ฉะนั้นมันจึงคิดไปในทางที่จะให้เป็นทุกข์ เพราะมันไม่รู้ว่าเป็นทุกข์. ครั้นต่อมามันเกิดเป็นคน เป็นอะไรขึ้นมาแล้ว มันก็ปรุงไปแต่ในทางที่เป็นทุกข์ มันก็เป็นทุกข์—เป็นทุกข์—เป็นทุกข์, จนเป็นวัยรุ่นเป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เต็มไปด้วยความทุกข์ เป็นชีวิตแห่งความทุกข์.

ที่นี้มันจะเริ่มต้นปรุงอีกชนิดหนึ่ง คือว่าเกิดสติปัญญาขึ้นมาว่า อย่างนี้ไม่ใช่, อย่างนี้ไม่ใช่, คือปรุงนี้ไม่ใช่, ปรุงนี้ไม่ใช่,

ก็เกิดสติปัญญาขึ้นมาว่าไม่ปรุงแหละดีกว่า, ไม่ปรุงแหละดีกว่า คือ
อย่าไปติดยึดมั่นถือมั่นอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นจะดีกว่า, จนคนเรา
มีความรู้เรื่องว่า ไม่ปรุงนั่นแหละดีกว่า. ฉะนั้นจึงชวนขวายเป็นในทาง
ที่จะไม่ปรุง, คิดว่าครองบ้านครองเรือนอยู่นี้ มันทำยาก มันปรุงเรื่อย
ไป; ออกไปวขดีกว่า ไปอยู่ในป่า ในถ้ำ ในเขา ดีกว่า, มันจะง่าย
ขึ้นในการที่จะไม่ปรุง. เขาก็ไปวข เขาก็ค้นหาการที่จะไม่ปรุง, นี้
จึงเกิดบุคคลขึ้นมาประเภทหนึ่ง คือพบความที่ไม่ปรุง พบวิธีที่จะ
ไม่ปรุง. นี่เป็นพระอริยเจ้า กระทั่งเป็นพระพุทธเจ้า พบเรื่องไม่ปรุง
นั้น เกิดขึ้นมา.

ถ้ายังปรุง ยังเป็นทุกข์, ต่อเมื่อไม่ปรุง จึงจะไม่เป็นทุกข์ แม้ว่า
ยังรับอารมณ์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหมือนกันแท้ๆ แต่คนหนึ่ง
มันปรุง, คนหนึ่งมันไม่ปรุง. นี่คิดดูสิ นี่มันจะพบกันได้ที่ว่า ไม่ต้อง
ตายดอก ไม่ต้องตายดอก เราก็ไม่ปรุงได้ เราหยุดปรุงได้; เพราะว่า
เรามีสติปัญญาพอ ที่จะไม่หลงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ธรรมารมณ์ ที่มากระทบ, แล้วเราก็ไม่ปรุง, ไม่ปรุงนี้ คือว่าดับสังขาร,
หยุดสังขาร. สังขารแปลว่าปรุง, หยุดสังขาร, ดับสังขาร คือ ไม่ปรุง.
ดับสังขารเสียได้โดยไม่ต้องตาย ยังมีชีวิตอยู่ที่นี้แหละ แต่ควบคุม
การปรุงแห่งจิตใจได้ นี่เรียกว่ากับสังขารเสียได้ โดยที่ไม่ต้องตาย.
ภาษาไทยพูดกันมาผิดๆ ว่า ถ้าดับสังขาร แล้วก็ต้องตาย, ในภาษา

ธรรมะนั้น ดับสังขารก็คือไม่ปรุง แล้วก็ไม่ตายด้วย, แล้วก็ไม่มี ความทุกข์ด้วย, ได้เสวยสุขโดยสมมติว่า สุขอย่างยิ่ง สุขสูงสุด คือ พระนิพพานด้วย, นี่คือการไม่ปรุงหรือวิสังขาร.

จะเห็นได้ว่า มันเป็นจิตล้วนๆ จิตที่ไม่รู้อะไรมาแต่ในท้อง, แล้วก็จิตมารู้ผิดๆ สำหรับจะยึดมั่นถือมั่นและปรุง; พอปรุงกันแล้ว จนเข็ด แล้วจึงค่อยๆ รู้ว่า ไม่ปรุงดีกว่า; รวมแล้วเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ว่าจิตล้วนๆ ทำอะไรไม่เป็น ไม่ถูก, แล้วก็ต่อมาจิตทำเป็นแต่ในทาง ที่จะปรุง จนเจ็บปวดถึงที่สุด. แล้วต่อมาจิตก็รู้ว่าไม่ปรุงดีกว่า. นี่ เป็นเรื่องทั้งหมดของชีวิตมนุษย์เรา ตั้งแต่ต้นจนนิพพาน. จิตล้วนๆ เสียตอนหนึ่ง, แล้วก็จิตโง่เสียตอนหนึ่ง, แล้วก็จิตฉลาดถึงที่สุด เสียตอนหนึ่ง ก็รู้เรื่องความไม่ปรุง.

ทั้งสังขารและวิสังขารไม่ใช่ตัวตน.

ที่นี้ก็จะพูดถึงคำพูดที่เป็นปัญหา คือคำว่ามิใช่ตัวตน, อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่ตัวตน. ตามพระบาลีแล้ว สังขารก็เป็นอนัตตา, วิสังขารก็เป็นอนัตตา; หมายความว่า ของปรุงนี้ก็เป็นอนัตตา, ของ ไม่ปรุงก็เป็นอนัตตา; ทั้งสองอย่างนั้น อยาได้เข้าใจว่า เามาเป็นตัว

เป็นตน หรือเป็นของของตนได้.

สังขาร นั้นมันเห็นชัดอยู่แล้ว มันเปลี่ยนแปลงเรื่อยไหลเรื่อย
เอามาเป็นตัวตนไม่ได้ เพราะมันปรุงเรื่อย; แต่แม้พวกที่ไม่ปรุง รุกข
เย็น สงบอยู่ ก็จะมีคิดว่าตัวตนไม่ได้ เพราะมันเป็นของธรรมชาติ,
เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, เป็นนิพพานธาตุ เป็นนิโรธธาตุอยู่ตาม
ธรรมชาติ, อย่าเอามาเป็นตัวตนของตน.

เช่นเดียวกับทางฝ่ายวัตถุนี้ เราถือว่า ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็น
ธาตุอยู่ตามธรรมชาติ เอามาเป็นตัวตนไม่ได้; แต่ถึงแม้มีโรธธาตุ
นิพพานธาตุ วิสังขาร อสังขตธาตุนี้ มันก็เป็นธาตุตามธรรมชาติ เอ
มาเป็นตัวตนไม่ได้. ถ้าเอามาเป็นตัวตน ก็คือเข้าใจผิด แล้วก็ทำผิด,
แล้วก็ทำให้เกิดเรื่องใหม่ ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เอามาเป็นตัวตนไม่ได้
มาว่าเป็นตัวตนของตน.

ดังนั้นคำว่าอนัตตาของธรรมทั้งปวง, ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
นั้นเข้าใจยาก. สังขารก็อนัตตา, วิสังขารก็อนัตตา; จะพูดให้เป็น
ภาษาธรรมดาหน่อยก็ว่าสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ก็เป็นอนัตตา, แม้สิ่งที่
เที่ยงและไม่เป็นทุกข์ ก็ยังเป็นอนัตตา เพราะว่ามันเป็นของธรรมชาติ
ด้วยกันทั้งนั้น. หนทางที่จะไปเอาอะไรมาเป็นตัวตนเป็นอัตตานี้ไม่มี,
เพราะมันเป็นสักแต่ว่าธาตุตามธรรมชาติ. ถ้าใครจะไปเอามาเป็น
ตัวตนเป็นของตน มันก็เป็นความคิดที่ผิด ก็เรียกว่าอวิชชา แล้วมันก็

กัดเอา คือมันจะเป็นทุกข์ เพราะคิดผิด หวังผิด ยึดมันถือมันอย่าง ผิดๆ ด้วยอำนาจอวิชชา, ไปยึดถืออะไรเอามาเป็นตัวตน มันก็กัดเอา ทั้งนั้นแหละ คือทำให้เป็นทุกข์ สิ่งที่ว่ามันไม่มีค่า มันก็ยึดถือไม่ได้ สิ่งที่มีค่าก็ยึดถือไม่ได้ ขอให้อยู่อย่างที่ไม่ยึดถืออะไร.

นี่มันเลยไปถึงว่า เรื่องดีเรื่องชั่วมันนะ ไม่ต้องยึดถือ ชั่วก็ ไม่ทำ, ดีก็ทำตามที่จะต้องทำ, เพื่อให้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก; แต่ก็ไม่ต้องยึดถือ. เช่นว่าข้าวของ เงินทอง เพชรพลอย แพงที่สุด ก็ใช้เพื่อความสะดวกได้ แต่อย่าไปยึดถือ; ถ้าไปยึดถือมันจะกัดเอา คือจะต้องเป็นทุกข์เดือดเนื้อร้อนใจ เพราะความยึดถือในสิ่งเหล่านั้น. ฉะนั้นจึงมีได้ ไข้ได้ กินได้ อาศัยประโยชน์ได้; แต่อย่าไปยึดถือ มันเข้า, มันจะกัดเอา. ความดีความชั่วนี้ก็เหมือนกัน ชั่วนี้ไม่ต้องทำ ถ้าทำมันกัดเอา ความดีนี้ใช้เป็นประโยชน์ได้ แต่ถ้าไปยึดถือเข้ามันก็จะกัดเอา, ในธรรมะชั้นสูงจึงไม่ยึดถือทั้งความชั่วและความดี.

ก่อนพระพุทธเจ้า nasce เขายึดถือความดี ดีที่สุดไปพรหมโลก ชั้นสูงสุด แล้วก็ยึดถือ แล้วก็ได้เวียนว่ายอยู่ที่นั่น. นี่พระพุทธเจ้า ท่านเกิดขึ้น ท่านตรัสว่าไม่ได้ คือไม่มีอะไรควรจะยึดถือ, ก็เลยเหนือ พรหมโลกขึ้นไปเป็นนิพพาน. ฉะนั้นนิพพานจึงพ้นดี พ้นชั่ว พ้นบาป พ้นบุญ พ้นกรรม พ้นผลกรรม, นิพพานคือวิสังขาร คือ ไม่ปรุง นั่นคือ เหนือชั่ว เหนือดี เหนือบุญ เหนือบาป เหนือสุข เหนือทุกข์

เหนือกรรม เหนือผลของกรรม. การไม่ปรุ้งนี้เป็นกรรมที่ ๔ ใน พระพุทธศาสนา.

ก่อนพระพุทธเจ้าเขาสอนกันแต่ว่า กรรมดี กรรมชั่ว และ กรรมดีชั่วระคนกัน ใช้เป็นภาษาวัตถุ. ในพระบาลีใช้คำว่า กรรมดำ อย่างหนึ่ง กรรมขาวอย่างหนึ่ง กรรมปนกันทั้งดำทั้งขาวนี่อย่างหนึ่ง เป็น ๓ กรรม, นี่เขาสอนกันอยู่แล้ว ก่อนพระพุทธเจ้า มันก็ต้องไป ตามกรรมแหละ : ทำกรรมชั่วก็ไปตามกรรมชั่ว, ทำกรรมดีก็ไปตาม กรรมดี, ทำกรรมชั่วที่ปนกัน มันกระหกระเหินไปตามกรรมชั่ว กรรมดีปนกัน.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ขึ้นมา ว่า โอ, ยกเลิก, คือ เราจะอยู่ เหนือกรรม จะหมดกรรม จะสิ้นกรรม; เรียกว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ดำ ไม่ขาว, เป็นที่จบแห่งกรรมดำและกรรมขาว. นี่คือคำสอนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา; จะเรียกว่า ศิล สมาธิ ปัญญา หรือจะเรียกว่า อัญจันคิมรรค, หรือจะเรียกว่าอะไรก็ได้แล้วแต่. แต่ขอให้มองเห็นว่า มันเป็นกรรมที่ทำให้หยุดปรุ้ง, เมื่อไม่ปรุ้งอะไร ขึ้นมา มันก็ไม่มีอะไรชั่ว ไม่มีอะไรดี หรือไม่มีอะไรปนกันทั้งชั่วทั้งดี.

คนที่มองเห็นอย่างนี้ ก็กล่าวพูดว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย ซึ่ง คนธรรมดาไม่กล้าพูด, ใครพูดก็ถูกด่า. อาตมาก็เคยถูกด่า เมื่อพูด ว่าทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรียนี้ ก็มีคนนี่ด่า, บางคนก็ด่าให้ได้ยิน ว่า

พุดผิดแล้วสอนผิดแล้ว. นี่เพราะว่ารู้กันแต่แค่ชั่วและดี เหนือขึ้นไป
นั้นมันไม่รู้.

หยุดการปรุงเสียได้ จะเป็นชีวิตเย็น.

ชั่วหรือดีนั้นมันอยู่ในวิสัยแห่งการปรุง, ปรุงแล้วก็มีผลเป็นชั่ว
เป็นดี. พอไม่มีการปรุงนั้นแหละ มันจึงไม่มีชั่วไม่มีดี, พ้นชั่วพ้นดี
เหนือชั่วเหนือดี. นิพพานคือภาวะที่อยู่เหนือชั่วเหนือดี; เมื่อจิตเข้าไป
ถึงภวะนั้นแล้วจะไม่มีความทุกข์เลย. ชั่วก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ,
ดีก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, พอไปยึดถือเข้าแล้วมันกัดเอาทั้งนั้น
แหละ ไม่ว่าจะชั่วหรือไม่ว่าดี จึงปิดไปหมดเลยว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่
อับริย.

คำว่า อับริย แปลว่า ไม่น่ารัก, ปริยะ หรือ ปริย แปลว่า
น่ารัก, อับ แปลว่า ไม่ อับริย แปลว่า ไม่น่ารัก, ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่
อับริย หมายความว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่ไม่น่ารัก; ไปรักมันเข้ามันจะ
กัดเอา. เรื่องชั่วนี้มันไม่มีใครรักอยู่แล้ว; แต่เรื่องดีนั้นก็มีคนรัก จน
เป็นบ้า, ระทมทุกข์เพราะว่าไปยึดมั่นในความดี เรียกว่าไม่หลุดพ้น
เข้าไปติดอยู่ในกองทุกข์.

ฉะนั้น อย่าไปยึดเป็นตัวตน เป็นของตน ทั้งความชั่วและความดี คือไม่ปรุง, ไม่ปรุงให้เกิดความรัก ความยึดถือ ทั้งในความชั่วและความดี. นี้เรียกว่าไม่ปรุง คือวิสังขาร; ที่ปรุงมาแล้วทุกอย่างๆ นั้นก็เป็นสังขาร ก็ไหลเรื่อยไป, มีลักษณะแห่งความทุกข์เรื่อยไป. เดี่ยวนี้วิสังขารก็คือตรงกันข้าม ไม่มีอวิชชาเหลืออยู่ แล้วก็ไม่มี ความหมายมั่นเรื่องตัวตน เรื่องของตน มันก็ไม่ปรุงอะไรขึ้นมา สำหรับจะรัก จะโกรธ หรือจะเกลียด หรือจะกลัว หรือจะทรมาณใจ ทุกๆ อย่าง.

นี่เรื่องนี้เราไม่ค่อยจะสนใจกัน ว่า ความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ นั้นคือความไม่ปรุง, เป็นวิสังขาร คือความไม่ปรุง; ครั้นไม่ปรุงแล้ว มันก็ไม่ใช่ชั่ว ไม่เป็นดี. ชั่วหรือดีมันอยู่ที่การปรุง, มันอยู่ในขอบเขตของการปรุง, ถ้ามันออกไปนอกขอบเขตของการปรุงแล้ว มันไม่มีชั่ว มันไม่มีดี นั่นแหละคือความหลุดพ้นเป็นกรรมที่สี่ ซึ่งไม่มีสอนในศาสนาอื่น มีสอนแต่ในศาสนาของพระพุทธเจ้า. แต่เราก็ไม่ค่อยจะมาสอนกัน เรื่องกรรมที่สี่ กรรมที่ไม่ปรุงให้เป็นดีหรือเป็นชั่ว. เราสอนกันแต่ในเรื่องกรรมที่เป็นชั่วและเป็นดี, แล้วสอนให้ยึดมั่น มันหมายติดอยู่ในกรรมดี แล้วมันก็กัดเอา.

คนที่ เป็นโรคประสาททั้งหมดก็ว่าได้ เพราะยึดมั่นในความดี ทั้งนั้นแหละ, ไม่ได้เป็นเพราะยึดมั่นในความชั่ว. ความวิตกกังวล ทั้งหลายมาจากความยึดมั่นในความดี, ถึงความอิจฉาริษยา ก็มาจาก

ความยึดมั่นถือมั่นในความคิด. ฉะนั้นเป็นโรคประสาทกัน ก็เพราะว่า ยึดมั่นถือมั่นในความคิด นั้นแหละเรียกว่าความดีมันกัดเอา เรายังอยู่ได้ อำนาจของความคิด มันก็กัดเอา คือมันทำให้เราปรุงเรื่อย ทรมานเรื่อย แล้วเมื่อไม่ได้อย่างที่ต้องการ มันก็เป็นโรคประสาท เป็นบ้า หรือตาย.

นี่เรารู้เรื่องกันแต่ฝ่ายการปรุง แล้วหลงไหลอยู่แต่ในฝ่ายการปรุง, ไม่ประสีประสาในเรื่องที่นอกออกไปจากการปรุง คือไม่ปรุง เรียกว่าวิสังขาร. ดังนั้นเราจึงมีเรื่องเพียง ๒ เรื่อง ที่เราจะต้องรู้ ให้ดี คือ สังขาร กับ วิสังขาร : สังขารคือเรื่องความทุกข์ทั่วไป เหตุให้เกิดทุกข์ทั่วไป, วิสังขารนั้นก็คือนิพพาน ไม่ปรุง ไม่มีทางที่จะเกิดความทุกข์ได้ เป็นนิพพาน. นิพพาน แปลว่า เย็น เมื่อไม่ปรุงจึงจะเย็น; ถ้าปรุงแม้ปรุงดีก็ยังไม่เย็น มันก็วิ่งวนหายไปตามแบบของความคิด มันร้อนแบบไม่แสดงอาการ, มันร้อนเพราะยึดมั่นถือมั่น. ที่จริงความคิดมันไม่ทำอะไรเอา; ความดีก็สักว่าความดี, ความชั่วก็สักว่าความชั่ว, แต่ถ้าไปยึดถือเข้ามันจะกัดเอา.

ฉะนั้น พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็ไม่ยึดถือแม้ในความคิด; แม้ความคิดจะมีมา หรือท่านจะได้รับทะนุบำรุงบำเรอ บูชาอย่างไร มันก็ไม่ทำให้เกิดความคิด ชนิดที่ทำให้ท่านจะต้องเดือดร้อนและเป็นทุกข์. นี้เรียกว่าอยู่ฝ่ายวิสังขาร ฝ่ายไม่ปรุง, เหนือการปรุง, เรื่องมันจบ. เรื่องสังขารนี้ ปรุงให้มันมาก ๆ ๆ นับยี่ดียว ไม่หวาดไม่ไหว ตั้งต้นเมื่อไร จบเมื่อไร รู้มันยาก; แต่ถ้าวิสังขารแล้วมันจบทันที คือมัน

ไม่ปรุง, มันหยุด, หยุดปรุงมันก็เย็น.

คำว่า นิพพาน คำนี้ ตัวหนังสือแปลว่า เย็น, เย็นเพราะไม่มีของร้อน คือ โลกะ โทสะ โมหะ; เพราะไม่มีการปรุง จึงไม่มีโลกะ โทสะ โมหะ, ไม่มีโลกะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นของร้อน ชีวิตนี้ก็เย็น, มันก็เลยพูดได้เป็นคู่กันว่า สังขารเป็นชีวิตร้อน เพราะมันปรุง, วิสังขารเป็นชีวิตเย็น เพราะมันไม่ปรุง.

นี่เรื่องทั้งหมดของพระพุทธศาสนา โดยสรุปแล้ว มันเหลืออยู่เพียง ๒ คำเท่านั้น ว่าสังขาร กับ วิสังขาร.

นี้คือการปรุง หยุดการปรุง ไม่ต้องตาย. อาตมาสังเกตเห็นว่า ไปที่ไหนในงานศพ ไปสวดศพก็ดี หรือว่าไปอย่างอื่นก็ดี ที่ได้ยินคำพระสวดว่า *เตสํ วุปลโม สุขโข* สังเกตดูผู้ฟังเข้าใจผิดกันทั้งนั้นแหละ, เข้าใจผิดว่า ตายอยู่ในโลงนั้นแหละเป็นสุข. อนิจจา วต สงฺขารา – สังขารไม่เที่ยงหนอ. เขาไม่แปลนี้, เขาเอาสังขาร เป็นสังขารร่างกายเสียหายนี่. พระสวดว่า *อนิจจา วต สงฺขารา – สังขารไม่เที่ยงหนอ*; ชาวบ้านผู้ฟังก็เห็นว่า ร่างกายนี้ไม่เที่ยง ที่จริงพระบาลีไม่ใช่ว่าอย่างนั้น; พระบาลีว่าการปรุง หรือสิ่งปรุง หรือของปรุงนะ, สังขารทั้งหลาย คือสิ่งที่มีการปรุงทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ; เกิดขึ้นแล้วดับไป.

ทีนี้ก็ *เตสํ วุปลโม สุขโข* เข้าไประงับเสียซึ่งสังขารทั้งหลายเป็นความสุข; ไม่ใช่ว่าดับร่างกาย ดับสังขาร แล้วมานอนในโลงแล้วเป็นความสุข. ท่านบอกว่าไม่ปรุง, หยุดปรุงที่ไหน เมื่อไรก็ได้ จะ

เป็นความสุข; แต่เอามาสวดผิดกาลละ ผิดเวลา ผิดสถานที่ เอามาสวด
เมื่อมีคนนอนอยู่ในโลง. คนฟังก็เข้าใจว่า เมื่อเข้าไปนอนอยู่ในโลง
มันก็ดับสังขาร คือเป็นความสุข. ที่แท้พระบาลีนี้ไม่ได้หมายความว่า
อย่างนั้น, ว่าดับสังขารเสีย คือหยุดปรุงเสีย ที่ไหนก็ตามใจ ที่อื่นก็ได้
แล้วจะไม่มีความทุกข์ จะมีความสุข. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัส
คำนี้ไว้ สำหรับมาสวดเมื่อคนนอนอยู่ในโลง. ท่านตรัสไว้เป็นหลักทั่วไป
ที่ไหน เมื่อไรก็ได้; ถ้าปรุงจะต้องเป็นทุกข์, ระวังเสียซึ่งการปรุง
คือสังขารทั้งหลายนั้นจะเป็นสุข.

หวังว่าไปฟังพระสวดศพ อนิจจา วต สุขขารา อุปปาทวย-
ธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุจฺเณติ เตสํ วุปฺสโม สุขโ. ถ้าได้ยินคำนี้แล้ว
ก็ขอให้จับใจประทับใจว่า หยุดการปรุงเสียเป็นความสุข; ไม่ใช่ว่าตาย
นอนในโลง แล้วจะเป็นความสุข. เดี่ยวจะได้ชวนกันฆ่าตัวตายไปนอน
ในโลงเป็นความสุข.

นั่นนะคือวิสังขาร หยุดการปรุงเสีย; แม้ครวก็หยุดปรุงแกง
เสีย ก็ไม่ต้องมีเรื่องยุ่งวุ่นวาย, คนทั้งหลายก็หยุดการปรุงแต่งชีวิต
นั่นเสีย มันก็เป็นความว่าง ความหยุด ความเย็น ความสงบ ความ
เป็นอิสระ, ไม่ต้องหมุ่นไปตามกรรม, ไม่ต้องเวียนวายเป็นไปตามกรรม.
กรรมนั้นคือการปรุง, ไม่ปรุงก็ไม่มีการกรรม. ไม่ทำกรรมแล้วมันก็ไม่
มีปัญหา ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดความทุกข์ นี้ฝ่ายวิสังขาร.

ฝ่าย สังขารคือการปรุง ฝ่ายวิสังขารคือการไม่ปรุง, สังขตะ

คือสิ่งที่ถูกปรุง, อสังขตะคือสิ่งที่ไม่ถูกปรุง มันมีสองสิ่งเท่านั้น ในจักรวาล แห่งพระพุทธรูปภาคนี้. คำสั่งสอนในพระไตรปิฎก มันมีอยู่ สองเรื่อง คือเรื่องปรุงกับเรื่องไม่ปรุง. ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นธรรมะเล่มน้อย ธรรมะเล่มเล็กๆ ย่อให้สั้นที่สุด เหลือแต่คำพูดเพียงสองคำว่า ปรุง กับไม่ปรุง : ปรุงนั้นคือกระทำไปด้วยวิชา, ไม่ปรุงทำไปด้วยวิชา ต้องการอะไร อยากได้อะไร แล้วทำอะไร กินอะไร ใช้อะไร ก็ตาม เถอะ ขอให้ทำไปด้วยวิชา. อย่างหมามันเป็นตัวกูเป็นของกู มันก็ไม่ปรุง.

เราจะทำอะไร จะไปที่ไหน จะมาที่ไหน จะกินอะไร จะใช้อะไร จะเก็บอะไร จะรักษาอะไร จะสะสมอะไร ก็อย่าให้เป็นการปรุง, คือ อย่าทำด้วยวิชา ให้ทำไปด้วยสติปัญญา ว่าทำอย่างนั้นเพื่อประโยชน์อย่างนั้น, ทำอย่างนั้นเพื่อประโยชน์อย่างนั้น, เพื่อความสะดวกอย่างนั้น; แล้วก็ไม่ใช่เอาเป็นของเราดอก ทั้งความสุข ความสะดวก ความอะไรก็ตาม เป็นเรื่องของธรรมชาติไปหมด.

จิตนี้ต้องการแต่จะไม่ใช่เป็นทุกข์อย่างเดียว, ที่เรียกว่าเรา ตัวเรา นี้ มันไม่มีอะไรนอกจากจิต. จิตมันคิดเอาเอง ว่าเราว่าของเรา เมื่อยังโง่อยู่ จิตมันก็เป็นตัวเรา เป็นของเรา; พอมันถึงที่สุด ฉลาดแล้ว มันก็เหลือแต่จิต ไม่มีความคิดว่าตัวเราหรือของเรา; อย่างนี้เรียกว่าจิต มันหลุดพ้นแล้ว จากความยึดถือว่าตัวเรา ว่าของเรา. นี่คือ จิตที่หมดการปรุง เรียกว่า *วิสงขารคต จิตต* — จิตนี้ถึงแล้วซึ่งวิสงขาร คือ

การไม่ปรุง; ไม่ต้องตาย, ไม่ต้องตายเข้าโลง, จิตไม่ปรุง จิตหยุดหมด แล้วซึ่งสังขาร ดับสังขาร คือการปรุงแล้ว.

ส่วนดับสังขารคือดับร่างกาย คือการตายนั้น ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง, คนละเรื่อง นั้นมันเป็นธรรมดา แม้เราจะรู้อะไร หรือไม่รู้อะไร มันก็เป็นไปอย่างนั้น. สัตว์เดรัจฉาน, มันก็ดับสังขารของมันได้ ตามแบบของสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์มันควรจะทำได้ดีกว่านั้น คือดับสังขารชนิดที่เป็นจิต, เป็นภายใน เป็นเครื่องปรุงให้เกิดสุขทุกข์ในภายใน เรียกว่าสังขารชนิดที่เป็นภายใน ที่ละเอียดที่เข้าใจยาก ที่ต้องศึกษากันมากหน่อย. อย่าให้เกิดการปรุงในกระแสแห่งจิตใจ แล้วมันก็เย็น เย็น โดยที่ไม่ต้องตาย; ครั้นไปถึงวาระที่ร่างกายมันจะต้องตาย นี่เป็นสังขารวัตถุ สังขารร่างกายนี้ มันก็ต้องดับไปตามธรรมดา.

เมื่อไม่มีการปรุงว่าตัวเรา ไม่มีการปรุงว่าของเรา สังขารมันก็ตายไปตามธรรมดา, สังขารร่างกายมันแตกดับไปตามธรรมดา. สังขารฝ่ายจิตไม่มีการปรุง ว่านั่นเป็นของเรา นี่ก็เรียกว่า ออกมาเสียได้จากความตาย, จิตออกมาเสียได้จากการปรุง จิตไม่คิดปรุงว่าเราตาย เราอยู่ เราได้ เราเสีย เราแพ้ เราชนะ หรือเราอะไรก็ตาม. นี่จิตออกมาเสียได้จากการปรุง โดยประการทั้งปวง ก็ไม่เป็นทุกข์.

ต้องเอาวิสังขารมาเป็นผู้จิตใจ เพื่อชีวิตเย็น.

สรุปความว่า เรายังเคยเข้าใจผิด เกี่ยวกับคำว่าสังขารๆ จนเข้าใจธรรมะไม่ได้. เรา รู้จักแต่สังขารร่างกายอย่างเดียว ไม่รู้จักสังขารฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ, เราจึงเข้าใจผิดว่า ดับสังขารก็คือตาย, แล้วก็รู้ว่า เมื่อไรจะมีความสุขกันได้ มันก็ปรุงอยู่เรื่อย. ฉะนั้น รู้จักเรื่องสังขารฝ่ายจิต, อย่าให้จิตปรุง ก็ดับสังขารฝ่ายจิต. จิตนี้ก็ไม่เกิดกิเลส แล้วก็ไม่มีความทุกข์ไม่มีความร้อน. เมื่อไม่รู้จักรู้ก็ต้องหลง; พุดกันได้สั้นๆ ง่าย ๆ ว่า ถ้าไม่รู้จักรู้ไม่เข้าใจก็ต้องหลง, หลงผิดตรงกันข้ามจากความจริง เห็นเป็นตัวตน เป็นตัวกู เป็นของกูไปหมด ตามความหลอกลวงของอวิชชา.

เมื่อจิตมันคบกันอยู่กับอวิชชา มันก็ต้องหลง หลงเป็นตัวกู — ของกู ในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง; พอจิตมันทำลายอวิชชาได้, อวิชชาเข้ามาแทน มันก็ไม่หลงในอะไร, ไม่หลงว่า มีตัวตนหรือของตนในอะไร มันก็เป็นจิตที่เย็นเป็นนิพพาน. จิตที่เข้าถึงนิพพานคือความเย็น, จะเรียกว่าชีวิตเย็นก็ได้; ถ้ามีสังขาร มีการปรุงก็เป็นชีวิตร้อน, ถ้าไม่มีสังขาร ไม่มีการปรุง ก็เป็นชีวิตเย็น.

ใครจะชอบอย่างไร ก็มีสิทธิที่จะเลือกตามความพอใจ. พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้สำหรับให้เลือก, เรายังมีหน้าที่ที่จะเลือก, เราต้องรับผิดชอบในการเลือกของเรา. ถ้าเราเลือกไม่ถูก ก็ต้องได้รับ

สิ่งที่เห็นงจักรเป็นดอกบัว, ใช้คำว่าอย่างนั้น; ไม่ออกจากกองทุกข์ได้ ก็ต้องไปหลงในสิ่งที่มีอยู่มากมาย สำหรับจะหลอกให้เราหลง.

จะนั้นอยู่ด้วยความไม่หลงในสังขาร คือการปรุงหรือของปรุง, อยู่ด้วยความรู้เท่าทันในสังขาร ไม่ยึดมั่นถือมั่น, ถ้าเอาสังขารมาเป็นของคู่จิตคู่ใจ แล้วมันกัดเอา. ต้องเอาวิสังขาร คือการไม่ปรุง มีความหมายเป็นพระนิพพานนั้น มาเป็นของคู่จิตคู่ใจ ชีวิตนี้ก็เย็นตลอดไป, แล้วเรื่องมันก็จบ, จบเพราะรู้จักคำเพียงสองคำ คือคำว่าสังขาร กับคำว่า วิสังขาร.

นี่ธรรมะเล่มน้อยในวันนี้ พุดกันด้วยเรื่องคำสองคำ คือคำว่า สังขารกับวิสังขาร, และหวังว่าท่านผู้ฟังทั้งหลาย คงจะมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคำสองคำนี้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม, แล้วก็จะก้าวหน้าไปในทางไม่ปรุง คือก้าวหน้าไปในทางของวิสังขารหรือพระนิพพาน.

อาตมาขออยู่ดีการบรรยายนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านจะได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย เพื่อส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลายให้มีความกล้าหาญ ในการที่จะไม่ปรุง, กล้าที่จะไม่ปรุง. ก่อนนี้ขี้ขลาด ต่อไปนี้จะกล้าในการที่จะไม่ปรุง และเจริญองงามไปตามทางของพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อยู่ตลอดกาลนานเทอญ.

การปรุ้งมันก็คือการเปลี่ยน,
มีแต่กระแสแห่งการเปลี่ยนไหลไป;
นี่เรียกว่าไม่มีอิสรภาพ.

ศาสดาทุกองค์ไปตรัสรู้ในป่า ในที่เงียบสงบ
ซึ่งมันมีลักษณะแห่งการหยุด เย็น หรือหยุดปรุง.

ถ้าเรารู้เรื่องสังขารและวิสังขาร
แล้ว ก็เป็นอันว่า รู้หมดทุกเรื่อง
ในพระพุทธศาสนา

ธรรมะใกล้มือ

9 786168 326053